

Мирослав МАМЧАК

ФЛОТОВОДЦІ УКРАЇНИ

ІВАН СУЛИМА

гетьман запорозького козацтва

„Іван Сулима – один з тих легендарних ватажків, слава і безсмертя яких стають славою і безсмертям нації” – таку характеристику дав Сулимі академік Богдан Сушинський. Слава гетьмана Сулими є вічною славою національного флоту України, і надзвичайно прикро, що наша держава за роки незалежності так і не спромоглася назвати іменем свого легендарного морського лицаря хоча б один бойовий корабель чи цивільне судно.

Життя Івана Сулими надзвичайно схоже на детективний чи пригодницький роман, не осмислений і не висвітлений у повній мірі нами і досі. Воно – чудовий приклад вірного служіння своєму народові для молодого покоління українців і у першу чергу для захисників Вітчизни.

Не пам’ятник Леніну, а величний пам’ятник Сулимі мав би стояти у центрі Чернігова, бо народився майбутній флотоводець і гетьман у родині українського шляхтича на Чернігівщині.

Із молодих літ здобув добру освіту, хоча де чи у кого навчався – невідомо. Був достатньо енергійною, привабливою та фізично розвиненою людиною.

На Чернігівщині знаходиться село Сулимівка, яке Михайло Грушевський вважає рідним селом гетьмана і подає в „Ілюстрованій історії України” фотографію церкви з цього села, збудованої на кошти їхнього знаменитого земляка.

Коли народився Сулима – звісток не лишилось, як і невідомо, коли він вперше з’явився на Січі. Загалом особа Сулими була оповита легендами ще за його життя. Його біографія дуже схожа на біографію знаменитого Самійла Кішки. Тож і сучасники, і деякі дослідники, пишучи про Сулиму, називали його то Іваном, то Самійлом, то Солеником.

У свої перші морські походи Іван Сулима ходив з Самійлом Кішкою ще достатньо молодим козаком, проходив у нього морську школу. Особливо вабило його море, морські походи.

Досить швидко талановитий козак вибився в чільні старшини, став на один рівень мало не з Петром Сагайдачним. Як би склалася козацька доля Сулими далі, можна лише гадати, бо в одному з походів у бою з турецькою ескадрою, деє близько 1605 року, у чайку Сулими вцілили турецькі гармати.

Звичайно, молодий і здоровий козак, опинившись з побратимами у воді, топитися так запросто не збирався. Але нічого вдіяти проти турків вони не змогли. Турецькі моряки повиягали козаків з води і тут же прикували до весел своєї військової галери.

Неволя галерного бранця продовжувалася для Сулими довгих 15 років. Перед його очима постійно стояв приклад визволення з 26-річної неволі-каторги Самійла Кішки, тож Сулима духу не втрачав і затався вирватися на волю при першому зручному випадку.

Такий випадок трапився йому лише через 15 років. В той час турецький флот воював з Венецією, тож Сулима з галерою був на війні. За однією з найпоширеніших версій, Іванові Сулимі якимось дивом вдалося звільнитися з кайданів та звільнити від пут своїх побратимів по неволі.

Звільнившись посеред ночі, колишнім бранцям вдалося захопити бойову галеру разом з її екіпажем в 300 чоловік яничар. Сулима, прикувавши яничар до весел, наказав гребти до берегів Італії. Уміло уникнувши бою як з турецькими, так і з італійськими кораблями, Сулима пришвартувався в Римі.

У „вічному місті” обідраний, напівголий екіпаж Сулими справив надзвичайне враження, а коли досі не бачені моряки невідомо якого флоту вишикували на пристані ще й 300 відбірних яничарів, закутих у кайдани, то й зовсім викликали сенсацію. Подивитися на це видовище збіглося мало не все місто.

Чутка про надзвичайну подію дійшла і до Папи Римського Павла V Боргеа, який побажав особисто

подивитися на відважного командира незвичайної галери, що Божою ласкою вирвалася з бусурманської неволі.

Натой час Папа Римський був головною постаттю в Європі з організації опору османській експансії. Тож Папа Павло V прийняв Івана Сулиму дуже привітно й щиро і під кінець аудієнції за видатні заслуги в боротьбі з турецькою агресією нагородив Сулиму золотою медаллю зі своїм портретом. А ще дав грошей на повернення козаків в Україну.

Польський хроніст Ольбрахт Радивил, який особисто знав Сулиму, залишив цікаві архівні дані про численні походи „в Азію” Сулими і свідчить, що ті 300 турецьких бранців, подарованих Папі в Римі, були захоплені Сулимою в морському бою з турецьким флотом в Середземному морі. Це здається більш вірогідною версією, бо важко припустити, щоб невільники в морі змогли звільнитися за наявності на галері 300 озброєних яничар. Ця подія мала відбутися до 1620 року, бо Папа Павло V помер 18 січня 1621 року, а звільнення Сулими з полону мало б відбутися ще раніше.

Як би там не було, але ця подія має бути записана в історію українського флоту як перша звияжна перемога козацького флоту в Середземному морі. Враховуючи, що турецькому флоту доводилося вести боротьбу не лише з козаками в Чорному морі, а й з італійцями та французами в Середземному морі, то зі значною вірогідністю можна припустити прорив козацької ескадри з Чорного моря в Середземне. Влаштовували ж в Босфорі паради своїх ескадр гетьмани Сагайдачний і Голуб, і султан нічого не міг проти них вдіяти!

Повернувся в Україну Сулима з європейською славою, яку вимушені були визнавати і при королівському дворі в Польщі. Окрім Сулими, ніхто з полководців Речі Посполитої не удостоювався найвищої в Європі папської золотої медалі, навіть коронний гетьман.

Прибувши на Січ, Іван Сулима організовує численні морські походи в Чорне море. Восени 1628 року, після загибелі гетьмана Чорного, Сулима обирається гетьманом реєстрових козаків. Гетьманував недовго, всього близько року, бо в травні наступного 1629 року виступає вже як управитель маєтку коронного гетьмана С. Жолкевського в Переяславі.

Та ця сторінка у біографії Сулими тривала теж не більше року. За турецькими джерелами, в травні 1630 року Сулима спустошив Чорноморське узбережжя біля Ізмаїла, Кілії, Мідії, Варни і Сазополя. Назустріч ескадрі Сулими, яка складалася з 300 чайок, вийшов сам візир Оттоманської Порти Кенан-баша. За цими джерелами, біля острова Монастир (Зміїний) відбулася битва двох флотилій. За турецькими даними, козаки в битві втратили бранцями 150 чоловік, яких з великим тріумфом було перевезено до Стамбула. Про втрати турецькі ці джерела не розповідають, але по цифрах видно, що втрати козацькі були незначні і битву візир не виграв.

Того ж року, певно, перед походом, Іван Сулима обирається гетьманом низового (нереєстрового) козацтва і стає по суті морським гетьманом України. Походи козацького флоту на море проходять по кілька разів на рік. Наприклад, львівський літопис свідчить, що 1635 року „козаки п'ять разів ходили на море”. Турки скаржилися польському королю, що „запорозькі розбійники” дійшли до Босфору і зла багато там поробили: потопили галери, забрали гармати.

Як доказ того, що запорожці насправді були в поході, турки приводять факт, що їхньою здобиччю стали дві чайки, яких штормові хвилі викинули на турецький берег.

У 1632 році гетьман Сулима провів свій знаменитий похід в Азовське море, де взяв штурмом турецьку фортецю Азов в гирлі Дону. Нікому з українських флотоводців до нього не вдавалося взяти Азова. Спроба пробитися до Азова гетьмана Скалозуба закінчилася поразкою і його загибеллю. Іван Сулима подолав усі перешкоди і провів успішну атаку цієї далекої від Січі турецької фортеці.

Українські козаки знищили порт і всі портові споруди, а турецький гарнізон загнали до фортеці. Сулима добре знав, що місто Азов для Порти було головним портом, який забезпечував турецьку столицю в першу чергу продовольством.

Тож, вивівши його з дії, Сулима завдав відчутного удару Стамбулу. Звісно, що бойовий рейд

козацького флоту в Азовське море і штурм Азова надзвичайно вразили правителів Стамбула, Варшави і Москви. Всім стало ясно, що Січ висунула нового неординарного полководця, який не поступиться інтересами свого народу.

Розлючений падінням Азова султан, допускаючи, що Сулима на зворотному шляху ще добре пошарпає Крим, послав в Очаків могутню ескадру із 20 важких галер. Але це козацького флотоводця не спинило. Нічною атакою Сулима прорвав виставлену турками оборону, потопивши п'ять галер а з десяток вивів з ладу. Причому в ході цього бою козаки втратили лише три чайки з трофеями. Султан знову почав погрожувати Польщі великою війною і вимагав покарати учасників походу. Польща, налякана погрозами османів, а більше всього зростанням сили козацтва, вирішила відрізати запорожцям шляхи в Україну. Для цього, за планом французького інженера Гійо де Боплана, інтенсивно почали будувати фортецю Кодак на Дніпрі. Кодак розглядався шляхтою як південний неприступний форпост Речі Посполитої.

Гетьман Сулима з козаками розглядав Кодак інакше – як зловісне гніздо польського режиму, що перетнуло зв'язок Січі з Черкащиною і Київщиною.

У липні 1635 року будівництво Кодака було завершено. Десь у цей час з чергового морського походу повернувся і гетьман Сулима. Беручи до уваги, що поляки завершували переговори зі шведами і у скорому часі польське військо на чолі з лютим козацьким ворогом коронним гетьманом С. Конецпольським мало повернутися в Україну, Сулима вирішив знищити польську твердиню. Нічною атакою запорожців з Дніпра і зі степу польська фортеця була взята козаками. Комендант Кодака, французький полковник Маріон, був розстріляний, польський гарнізон, за львівським літописом, „вибитий до ноги”, а стіни фортеці розкидані й розкопані.

Руйнуванням Кодака Сулима не зупинився. Знищення польської фортеці населенням Черкащини було розцінене як початок повстання проти польського гніту. Об'єднавши запорожців з повстанськими загонами, Сулима повів усіх на Чигирин, а після на – Черкаси, слідом здобув сильно укріплений поляками Корсунь. Козацьке військо зростало щодня, а події набирали вигляду всенародного повстання.

Наляканий подіями в Україні, польський король Владислав нашвидкуруч замирився зі шведами і кинувся з'ясовувати ситуацію на своїх південних кордонах. У ролі „інспектора” в Україну з військом вступив коронний гетьман Конецпольський, з яким йшли і полковники реєстрових козаків Ілляш Караїмович та Іван Барабаш. Останніх Іван Сулима знав особисто і не чекав зради від колишніх побратимів.

Підкуплені поляками Барабаш і Караїмович запросили до свого табору гетьмана, де заарештували і передали його С. Конецпольському. Коронний гетьман, обіцяючи зберегти Сулимі життя, відіслав його в кайданах до Варшави. Зважаючи на папську золоту медаль, король деякий час вагався стратити Сулиму. Та його смерті вимагав турецький посол, і король таки віддав безстрашного флотоводця України в руки ката, що потім виставлялося польським урядом виявом їх щирої дружби до Стамбула.

12 грудня 1635 року гетьман Іван Сулима після лютих мук був четвертований. Частини його тіла для остраху іншим були розвішені на міських мурах польської столиці. Багато людей у Варшаві, читаємо у О. Радивиля, жаліли Сулиму, що він, перемігши стільки разів лютого християнського ворога, турка, і навіть не діставши ніякої рани в битвах з ним, мусив простягати шию кату.

Героїчна смерть Івана Сулими стала завершальним актом його сповненого героїчних подвигів легендарного життя. Страту свого любимого вождя козаки не простять полякам уже ніколи.

Іван Сулима став вічною легендою українського флоту. І віриться, що у скорому часі бороздитиме води Чорного моря бойовий корабель, красень-фрегат, з гордою назвою „Гетьман Іван Сулима” на борту.